

І.О. Крюкова

КОРИСНІСТЬ ТА ЦІННІСТЬ БЛАГА З ПОЗИЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

У статті піддається критиці трактування змісту категорій корисності та цінності природних та економічних благ на методологічних засадах теорії маржиналізму. Обґрунтовується більш актуальне, з точки зору екологічних проблем сучасності, авторське висвітлення змісту цих категорій на концептуальних засадах наукової парадигми української школи фізичної економії.

Ключові слова: теорія маржиналізму, корисність, цінність, природне благо, економічне благо, українська школа фізичної економії.

Постановка проблеми. Актуальність цієї статті зумовлена тим, що оцінка корисності та цінності благ спадним та граничним принципами теорії маржиналізму, докладеними до дослідження спершу сфери споживання, а згодом і сфери виробництва, стала фундаментальною засадою традиційно пануючого в економічній науці переважно неокласичного способу економічного мислення, методологічний стереотип якого, останнім часом, виявився значною мірою дискредитованим суперечністю між нормативною та позитивною економіками.

Разом з тим, у розвитку сучасної економічної теорії мало за-
требуваними залишаються здобутки української школи фізичної економії, попри нагальну практичну необхідність її використання з метою наукової розробки механізму екологічно орієнтованої економіки. Методологічний потенціал цієї теорії має значні резерви сучасного творчого переосмислення проблем економічної дійсності, приміром, шляхом більш реалістичного трактування таких традиційно маржиналістських базових економічних категорій як корисність та цінність блага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорії корисності та цінності блага є загальновідомим предметом дослідження теорії маржиналізму, розробка якої належить до кінця ХІХ – поча-

тку ХХ ст. Відтоді маржиналіське тлумачення цих категорій в історії та сучасності економічної думки лишається незмінним і засадничим для неокласичної економічної теорії. Тобто наукове тлумачення категорій корисності та цінності благ від часів маржиналізму до сучасності лишилося в економічній теорії традиційно консервативним і аксіоматичним.

Критика традиційно пануючого у сучасній економічній науці ординарного маржиналіського тлумачення змісту категорій корисності та цінності природних та економічних благ з точки зору концептуальних засад української школи фізичної економії здійснюється автором вперше і є його новаторською науковою розробкою.

Мета дослідження. Отже, предметом дослідження є корисність та цінність блага. Об'єктом дослідження є благо природне та економічне. Як методологічна база використовуються маржиналіська парадигма економічного дослідження та парадигма української школи фізичної економії, точніше їх так зване «жорстке ядро», тобто основні базові методологічні підходи. Ставиться завдання довести, що маржиналіська методологія трактування корисності та цінності благ є істотно викривленою як з точки зору універсального енергетичного тлумачення українською школою фізичної економії сутності природно-суспільної взаємодії, так і не сумісною із сучасними тенденціями стрімкої динаміки природно-ресурсних умов суспільного господарювання та відповідною проблемою стійкості екосистем.

Метою дослідження є розвиток поглядів на зміст категорій корисності та цінності природних та економічних благ на засадах парадигми української школи фізичної економії.

Викладення основного матеріалу. Теорія маржиналізму посідає гідне місце в історичній скарбниці економічної думки. У свій час вона відіграла революційну роль в її розвитку. Проте сучасна економічна теорія має бути адекватною запитам економічної практики.

З огляду на актуальні екологічні проблеми економіки у світлі стратегічних потреб її сталого розвитку на зміну вживаному раніше терміну «природні ресурси» прийшов термін «природний капітал», який привертає все більшу увагу економістів. Він потребує перегляду маржиналіського трактування властивостей природних благ, яке, на нашу думку, втратило свою адекватність і має бути переосмислене з позицій української школи фізичної економії як

методологічної основи сучасної теорії сталого економічного розвитку.

Оперування такими категоріями як благо, корисність та цінність, характерними для категоріального апарату наукової парадигми теорії маржиналізму, представлене в економічній науці традиціями попередників маржиналізму (Й.Тюненом, А.Курно, Ж.Дюпюї, Г.Госсенем, Ст.Джевансом); австрійським ядром маржиналістського напрямку (К.Менгером, Ф.Візером, Е.Бем-Баверком) та такими його неокласичними послідовниками як представники кембриджської (А.Маршалл, А.Пігу, Р.Хоутрі), американської (Дж.Б.Кларк), шведської (К.Віксель, Г.Кассель) та математичної (Л.Вальрас, В.Парето) шкіл [8, с.238–265].

Благом як об'єктом дослідження може виступати річ або послуга, матеріальна або нематеріальна за своїм характером, природного або суспільного походження, що здатна задовольняти різноманітні економічні та позаекономічні, індивідуальні, колективні та суспільні потреби людей. Корисність трактується теорією маржиналізму саме як властивість блага задовольняти потреби. Вона втілює об'єктивну необхідність, важливість блага для життя-забезпечення, що виражається в отриманні почуття задоволення від його споживання людиною.

Цінність з точки зору теорії маржиналізму базується, перш за все, на корисності матеріальних благ. Проте не будь-яка корисність має цінність. Для переходу від розуміння корисності до трактування цінності маржиналізм залучає категорію відносної рідкості, що притаманна лише відносно обмеженим в наявності благам: «Для утворення цінності необхідно, щоб з корисністю поєдналася рідкість не абсолютна, а лише відносна, тобто співвірна з розмірами наявної потреби у благах такого роду. Висловлюючись точніше, ми скажемо: матеріальні блага набувають цінності тоді, коли реальний запас матеріальних благ такого роду настільки незначний, що для задоволення наявних потреб їх або не вистачає взагалі, або їх так мало, що <...> певна сума потреб має залишатися незадоволеною. І навпаки, не мають цінності ті матеріальні блага, які є в нашому розпорядженні в такій кількості, що за їхньою допомогою можуть бути не лише цілком задоволені відповідні потреби, але ще понад тим залишається певний надлишок, який не знаходить собі застосування» [1, с.192]. Так міркує представник австрійської школи маржиналізму Е.Бем-Баверк.

На думку К.Менгера, «цінність виникає внаслідок взаємозв'язку між потребою людини та економічними благами, що можуть її задовольнити» [8, с.242]. Тобто маржиналізм розглядає цінність як властивість, притаманну лише економічним благам. Визначення маржиналістами цінності благ на засадах рідкості пов'язане із розмежуванням корисності як корисності абстрактної (як такої взагалі) та корисності відносної [8, с.242]. Саме на підставі визначення особливості останньої як корисності, притаманної одиниці конкретного блага, встановлюється розмір цінності відповідного блага. Отже, відмінність економічних та природних благ розкривається представниками маржиналізму через співвідношення корисності та цінності як їх диференційованих властивостей.

Цінність, ринковою формою реалізації якої є ціна, є властивістю блага, що обумовлює платність доступу до користування ним. Адже зворотнім боком такого стану обмеженості є похідна від нього необхідність забезпечення процесу відтворення цих благ, тобто докладання людьми господарських зусиль, які разом із обсягом попиту та пропозиції стають чинником ціноутворення на відповідну категорію блага.

З точки зору неокласичного підходу до дослідження економіки як взаємодії сфер виробництва і споживання, ціна рівноваги стає ринковим кон'юнктурним індикатором цінності блага. Отже цінність вимірюється як платно здобута корисність, як рівноважна величина між витратами на придбання і використання товару та ступенем отриманого задоволення від реалізованої ним потреби. Вона передбачає здійснення певних витрат як з боку виробника на виготовлення товару, так і з боку споживача на його привласнення.

Маржиналістським підходом до виміру споживчої та виробничої цінності економічних благ, втіленим у побудові виробничої функції та теорії ціноутворення, і донині оперують в економічних розрахунках. Граничні величини виступають ключовим інструментом неокласичної парадигми економічної науки. Вони є опосередкованим моментом у взаємозв'язку категорій корисності та цінності благ як суб'єктивної та об'єктивної категорій.

Цінність блага вимірюється його граничною корисністю, тобто найменшою корисністю останнього спожитого блага, що задовольняє найменшу потребу людини. К.Менгер і всі його неокласичні послідовники, функціональний метод економічного дослідження яких базується на методології граничного аналізу впе-

нені, що «цінність товару визначає не найбільша чи середня корисність, а його найменша (гранична) корисність за даних обставин» [8, с.243].

Поширення дії спадного та граничного принципу на характер перебігу економічних процесів заперечила теорія інформаційної економіки, тим самим спростувавши абсолютність маржиналістських засад в економічній науці. Функціонування інформації як якісно нового за своїми властивостями продуктивного блага не тільки не піддається логіці маржиналізму, а часом просто переконливо суперечить їй [9, с.502–503]. Проблематика інформаційного суспільства та пов'язана з інформаційним динамізмом новітня інституціональна методологія сучасної економічної науки залишаються на сьогодні популярним полем наукових досліджень, фундаментальні засади яких були закладені Ф.Махлупом, Дж.Ходжсоном, М.Кастельсом, Т.Сакайя, М.Поратом, В.Іноземцевим.

Хоча саме маржиналізм взяв за відправну точку свого аналізу принцип обмеженої наявності благ, варто зауважити, що механізм використання ним цього принципу є досить обмеженим через притаманну цьому напрямку дослідження спекулятивну короткозорість цінувати теперішнє більше за майбутнє. Такий принцип ніяк не сумісний із сучасними потребами розроблення концепції сталого економічного розвитку, а також із завданнями розроблення стратегічних соціально-економічних програм макроекономічного розвитку, із перспективами розвитку індикативного планування.

Маржиналізм оперує параметрами економічної рівноваги короткострокового періоду, тобто виходить із економічної статичності. Корективи, які регулярно і дедалі стрімкіше вносять динамічні процеси в економічні тенденції та відповідні мікро-, мезо-, макрота мегаекономічні показники залишаються поза полем її зору.

У сучасному світі швидких змін стан економічної системи в майбутньому довгостроковому періоді є значно відмінним від механічної суми економічних індикаторів низки утворюючих його короткострокових та середньострокових періодів часу, обрхованих з огляду на її початковий стан. Принципова відмінність полягає в якісних змінах економіки кожного з наступних періодів часу, в змінах подальших тенденцій розвитку економічних процесів – їх вектору та архітекtonіки. Адже економічні процеси набувають кумулятивного ефекту синергії, який може спричинити порогові стани біфуркації з відповідними можливостями подальших кардинальних змін, що взаємно підсилюють одна одну.

Коли в такій ситуації маржиналістська методологічна послідовність неокласичного аналізу економіки виявляється безплідною, на допомогу приходять новий напрям варіативних наукових досліджень, що отримав назву «теорія ігор», авторам розробки якої було присуджено Нобелівську премію [7]. Теорія ігор нині розвивається не менш активно і плідно, ніж теорія інформаційної економіки. І це є цілком зрозумілим з міркувань їхньої взаємообумовленості. Теорія ігор є практичним втіленням теорії інформаційного суспільства, прикладним аспектом її розробки за допомогою відображення математичним апаратом внутрішніх інтерактивних засад механізму встановлення динамічної рівноваги в економічній системі.

Отже, прогалини неокласичної парадигми, побудованої на методологічних засадах маржиналізму, нині плідно заповнюються інформаційним неінституціоналізмом. Проте інформація як ресурс, що втілюється в інформаційному капіталі і таким чином впливає на якість суспільного відтворення є лише інтенсивною віртуальною складовою економічного розвитку, актуалізація якої не нівелює базового значення фізичного капіталу, який продовжує бути його екстенсивною складовою.

Критика маржиналізму лише в межах інституціональної теорії інформаційного суспільства та з позицій теорії ігор була б неповною. В контексті онтології сучасної економічної науки відображення хиб ключових аспектів маржиналізму можливе також з точки зору української школи фізичної економії. На відміну від теорії інформаційної економіки та теорії ігор, підхід до економіки як різновиду фізичної системи, запропонований представниками цієї теорії, є менш відомим. Його зміст розроблений у багатьох, проте далеко не вичерпаних наявними розробками аспектах такими українськими науковцями як С.Подолінський, В.Вернадський, М.Руденко, Л.Гринів, Б.Панасюк, Б.Данилишин, Л.Корнійчук, В.Шевчук, Л.Воробйова та ін. [3; 5; 6; 8; 11; 14].

Українська школа фізичної економії, фундатором якої є С.Подолінський, виникла як наукова спадкоємниця теорії французьких фізіократів на чолі з Ф.Кене. Обидві теорії побудовані на визнанні продуктивних здібностей не лише людської, а й природної праці, тобто на їх здатностях утворювати та примножувати цінність. Через таку ідейну спорідненість українську школу фізичної економії часто ототожнюють з теорією фізіократії, тому має сенс пояснити відмінність між ними.

Надаючи виняткового значення для людського життєзабезпечення дії сил природи, що постачають ресурси, фізіократи розуміли ці сили дещо вужче, ніж пізніше їх стали тлумачити представники теорії фізичної економії. Взаємодоповнюючими джерелами примноження цінностей фізіократи визнавали, по-перше, природну родючість землі та, по-друге, людську працю в сільському господарстві. Провідною в теорії фізіократів є ідея необхідності побудови економічних процесів на кшталт природної системи, що є врівноваженою і такою, що стабільно самовідтворюється, тобто є оптимально організованою [10].

Представники української школи фізичної економії першооснову виникнення та подальшого примноження абсолютної додаткової вартості (цінності) вбачали в енергетиці Сонця, а джерелом відносної (тобто трансформованої, культивованої, збереженої) додаткової вартості (цінності) вважали, передусім, творчу людську працю, здатну якнайкраще використовувати та заощаджувати різні природні форми втілення сонячної енергії на нашій планеті [14]. Отже, теорія фізіократів є аграрною, а концепція української школи фізичної економії – космогенною за своїм змістом.

На думку представників української школи фізичної економії, критерієм ефективності господарської організації життя людей є стан енергетичного бюджету Землі. Глобальна місія людської продуктивності полягає в протидії процесам ентропії, в заощадженні та збереженні запасів сонячної енергії, втіленої в природних ресурсах [11]. Інструментом ціннісного виміру людської життєдіяльності в теорії фізичної економії виступають енергетичні потоки – обмін енергії між організмом людини, господарством та природним довкіллям.

Ціннісна орієнтація енергетичних взаємин, що сполучають природну та суспільно-економічну системи, спрямована на отримання позитивного сальдо між обсягом припливу природної енергії та ентропії в процесі її господарської трансформації та використання. Енергетична ціннісна орієнтація теорії фізичної економії пропагує зменшення енерговитрат, енергозбереження. Обмежене в часі і просторі випромінювання енергії Сонця за методологією теорії фізичної економії є цінним як благо економічне (воно є умовою природного метаболізму в біосфері, внаслідок чого відбувається відтворення відновлюваних природних ресурсів, що використовуються в суспільному господарстві), так і як благо природне (з точки зору підтримки сталості екосистемних параметрів існую-

чих природних умов життя на нашій планеті – приміром кліматичних умов).

Істотним недоліком методології маржиналізму з точки зору методологічних засад української школи фізичної економії є те, що маржиналізм майже обходить увагою категорію природних благ. Точніше, маржиналізм торкається природних благ не як самостійного предмету дослідження, а як базу порівняння для пояснення категорії економічних благ з метою подальшого детального дослідження суспільних відносин з приводу останніх.

В умовах сучасних екологічних негараздів та подальшого загострення проблем природно-ресурсної безпеки таке нехтування роллю природних благ є неприпустимим в економічному аналізі, а широко відомий маржиналістський приклад високої корисності поряд із безкоштовністю такого природного блага, як питна вода, що задовольняє фізіологічну потребу першої необхідності є вкрай застарілим. Політика диференціації якості питної води і пов'язані з цим послуги її видобування, очистки, пакування та доставки стали на сьогодні чи не одним з найбільш успішних видів економічної діяльності, масштаби доходів від якої, враховуючи часто недоброякісну конкуренцію в цій сфері, порівнюють як співставні з обсягами доходів від тіньової торгівлі зброєю, наркота ігрового бізнесу.

Ціна на якісну питну воду сьогодні неабияк б'є по кишнях українських громадян, а неякісні підробки, що містять антибіотики, завдають не меншого удару по нашому здоров'ю. Артезіанські бювети, що закриті в місті Києві через брак міських бюджетних коштів на їх обслуговування, додають гостроти цій проблемі, яка є важливою складовою проблеми продовольчої соціально-економічної безпеки. А ще якихось десять – п'ятнадцять років тому ми, викладачі економічної теорії, наводили студентам приклад «парадоксу води та діаманту» А.Сміта аби прокоментувати дефініції корисності та цінності. Дійсно, з того часу багато води утекло. При чому в цілком прямому, а не традиційно-умовному сенсі цього афоризму.

Стічні потоки, забруднені фосфатами, які входять до складу хімічних м'яких засобів, та нітрати від хімдобрих отруюють питну воду, значно знижуючи екологічні індикатори якості нашого життя. Адже людина є біологічною істотою, 80% будови якої становить вода. Певна річ, що якість цієї води є запорукою якості фізіологічних процесів в організмі, рівня людського здоров'я. І це лише частина у спектрі екологічних проблем сучасної економіки – проблем

повітря, ґрунту, озонового шару і кліматичних змін, вичерпуваності ресурсів – тобто відтворення біосфери в цілому. Залучення резервів інформаційних здобутків суспільного прогресу в умовах зростаючих обсягів природокористування не в змозі ефективно долати високі абсолютні показники енерго- та матеріалоспоживання економіки та знешкоджувати відповідно зростаюче техногенне навантаження від накопичення викидів відходів у довкілля.

У зв'язку з нашим дослідженням природних та економічних благ, варто згадати піраміду потреб Р.Маслоу. Її космополітичність нині не витримує наукової критики. І не лише через пряму лінійну узалежненість реалізації соціальних потреб, як потреб вищого рівня, від фізіологічних базових потреб нижчого рівня, логіка якої власне унеможлиблює відтворення незаможних верств населення. Згідно цієї піраміди, в умовах матеріальних нестатків та коли людина не має власного житла, вона просто не здатна створити родину аби відтворювати свій рід. Але історія твердить інше: немає прямої залежності між ступенем нуклеарності домогосподарств та демографічними параметрами природного приросту населення. Більше того, спостерігається протилежна тенденція, коли відбувається відносно старіння населення більш розвинених країн і навпаки. Цей факт сучасні економісти висувують також на заперечення практичній реалізації теорії народонаселення Т.Мальтуса.

Не менш вагомим аргументом критики піраміди А.Маслоу, як однієї з методичних засад класифікації типології благ, є її маржиналіська недалекоглядність. Послідовність підпорядкованості в цій ієрархії взята на озброєння сучасною економічною наукою априорі. Проте з урахуванням розбіжностей цивілізаційної специфіки реалізації суспільно-економічних процесів, така послідовність може бути умовно прийнятною лише в короткотерміновому періоді. Причина в тому, що у тривалішому періоді негативні екстерналії від екологічно незадовільного виробничого та особистого споживання, втілені в неергономічній якості продукції, мають здатність накопичуватися і загострюватися. Добігши певної критичної межі (стану біфуркації), коли нагромаджена кількість цих екстерналій трансформується у нову загрозливу якість для життя людини, вони починають справляти більший ефект, ніж поточна корисність від споживання такої неергономічної продукції.

Динамічне поширення у світі таких захворювань як рак, цукровий діабет, гіпертонічна хвороба та безпліддя набувають епіде-

мічних показників. Вони стають загрозою людського життя, прокляттям сучасної цивілізації та яскравим свідченням тієї закономірності, що у середньо- та довготерміновому періодах у піраміді потреб Маслоу відбувається ротація першого і другого рівнів потреб. Внаслідок не ергономічного споживання в умовах екологічно незадовільного довкілля базовими потребами людства стають потреби безпеки, передусім продовольчої, оскільки суспільство масового споживання неякісних благ (неякісне забезпечення фізіологічних потреб першого базового рівня) не є гарантом виживання людини (тобто не створює послідовної передумови для подальшого забезпечення потреб у безпеці другого рівня).

На наш погляд, ціннісна орієнтація маржиналізму та неокласики на граничні величини є неадекватною в умовах стрімкого звуження обсягу природних ресурсів, коли потреба у них не може бути задоволена в повній мірі, що зумовлює актуалізацію в дії категорії утримання. В умовах прискорених темпів вичерпування природних ресурсів та загострення екологічних потреб процесу сталого економічного розвитку, тенденція формування цінності дедалі більше тягнеться у бік найбільшої корисності перших спожитих благ, що задовольняють найбільші, найнагальніші потреби людей. Тобто цінність блага в умовах екологічного виклику більше орієнтуватиметься на величину суми граничної корисності блага та споживчого надлишку, проте не в одиничних екстраординарних ситуаціях на ринку, зазначених А.Маршалом, а в пересічній масовій прaxeології споживачів [12, с.191]. Саме така запропонована нами логіка міркувань щодо методики утворення цінності може обґрунтувати ціннісну диференціацію товарів за екологічною якістю та існування сегментації ринку споживачів за цим критерієм. Суспільний вибір споживачами екологічно безпечної продукції є цілком послідовним з точки зору методології фізичної економії та інституціональної теорії трансакційних витрат і екстерналій, проте суперечливим з позицій парадигми маржиналізму [13, с.38–40].

У сучасних умовах насування глобальної екологічної кризи, належна ергономічна якість, а відповідно і цінність економічних благ, стає тісно узалежненою від обмеженої пропозиції якісних, а значить таких, що мають цінність, природних благ. Методологія української школи фізичної економії заперечує маржиналіську ціннісну теорію суто економічних благ низкою аргументів.

По-перше, умовно-дармові з точки зору свого природного походження ресурси дістаються в економіці не безкоштовно. Очевидним є те, що вони вартують витрат базових видобувних галу-

зей суспільного господарства, проте не вичерпуються ними. Принцип людиноцентризму у ціноутворенні враховує лише поточні людські витрати живої фізичної та розумової праці, а також матеріалізовані і нагромаджені у техніко-технічних засобах результати минулої, так званої уречевленої людської праці, які вимірюються у грошах та часі. Витрати часу та продуктивних зусиль відтворення природи ігноруються. Тобто ігноруються чинники продуктивного потенціалу природного середовища, необхідність здійснення їх сталого відтворення. Адже природа виконує роль своєрідної виробничої системи, що постачає нам ресурси.

Проте відтворювальні функціональні взаємини між природною та соціально-економічною системами склались асиметрично, а саме – на засадах експлуатації першої другою. Соціально-економічна система не відшкодовує витрат на підтримку екосистемної рівноваги, оскільки «функція відтворення природного капіталу <...> не враховувалась і не відображалась рухом ринкових цін та не досліджується в межах неокласичного аналізу» [5, с.20].

По-друге, аргументом на користь невиправданого ігнорування (або приниження) цінності природних благ є дія принципу позитивного раціоналізму, в результаті якого регламентація ціноутворення зважає переважно на позитивні результати від витрат на ведення господарської діяльності і не враховує (або недооцінює) можливих подальших негативних наслідків від цієї діяльності. Сучасні екологічні податки та санкції в Україні діють неефективно. Екологічні фонди не забезпечують достатнього відтворення, акумулювання і цільового розподілу коштів, не задовольняють потреб сталого розвитку природних умов довкілля, не компенсують нанесених збитків і не виконують належної стримуючої ентропію функції [2; 4].

По-третє, внаслідок дії принципів людиноцентризму та раціоналізму, які загострюють проблему обмеженості як відтворювальних, так і не відтворювальних природних ресурсів, ті категорії природних ресурсів, які в минулому періоді мали абсолютну корисність, тобто були відносно необмежені у пропозиції відносно обсягу короткотермінового та середньо термінового попиту на них, з плином часу стають обмеженішими, тобто відносно більш корисними, а значить набувають більшої цінності. Така динаміка підкріплює тенденцію перетворення абсолютно корисних природних благ на відносно корисні, тобто на цінні блага – блага економічні.

По-четверте, з точки зору методології української школи фізичної економії є підстави вважати, що цінність мають не лише природні ресурси, які використовуються у виробничому призначенні, а й ті природні блага, що є предметами особистого споживання. Хибність класичного економізму (звичка економічного раціоналізму вимірювати людську життєдіяльність у грошовому еквіваленті) призводить до ігнорування цінності природних благ в особистому споживанні, так само як ним ігнорується цінність безплатних неринкових послуг у частині самозабезпечення цього рдинного осередку праці, ніяк не враховуючи, скажімо кулінарні зусилля господині чи працю на присадибній ділянці, на якій вирощується не товар для продажу, а продукт для власного споживання.

Припущення теорії маржиналізму про те, що відносно необмежені природні ресурси є абсолютно доступними і дармовими для організму людини, як їх споживача, також є хибним з точки зору методології української школи фізичної економії, яка бачиться нам більш адекватною щодо розуміння змісту природно-економічної взаємодії.

Універсальним провідником природно-економічної взаємодії українська школа фізичної економії вважає енергетичні процеси – трансформацію, заощадження та ентропію енергії. Ключову засаду природно-економічної взаємодії її представники вбачають в енергетичному обміні між природною та господарською системами. Адже безперечною підставою для цього є той факт, що фізичні явища перетворення енергії та матерії однаково властиві як природним, так і господарським процесам.

За переконанням представників української школи фізичної економії, стан енергетичного бюджету людства є чинником його економічного розвитку, оскільки визначає перспективні можливості звуження, сталості або розширення виробничих меж. Висновки цієї школи визнають людську життєдіяльність продуктивною. За Законом Подолинського, людина-господар здатна заощаджувати вдсятеро більше природної енергії, ніж витрачає. Тобто вона є термодинамічною машиною, коефіцієнт корисної дії якої дорівнює порядку [11, с.246]. Разом із тим, людина як біологічна істота (споживач) має підтримувати у своїм тілі енергетичний баланс, який є запорукою її фізичного відтворення. Цей енергетичний баланс утворюється між припливом енергії та її використанням в організмі людини. Такі міркування про особисте споживання відносно необмежених природних ресурсів з позицій української школи фізичної економії не залишають жодного шансу продовжу-

вати вважати їх дармовими, тобто безкоштовними. Платою за їх споживання є витрати організмом людини внутрішньої енергії на відповідні фізіологічні процеси – чи то дихання «вільним» з точки зору маржиналізму киснем повітря, чи то на сприйняття «дарованої» з позицій маржиналізму сонячної енергії.

Природні «дармові» фізіологічні процеси в організмі людини супроводжуються її старінням та зношенням, тобто амортизацією а з рештою і смертю. Під час дихання відбуваються окисні процеси, здійснюється витрата енергії, пов'язана з рухом легенів та теплообміном між людиною та довкіллям через повітря. Сприйняття сонячних променів та сезонні коливання сонячної активності потребують енергетичних витрат організму людини на терморегуляцію та адаптацію.

Навіть до того історичного етапу розвитку людей, коли вони почали вести відтворювальне господарство, тобто за умов панування первісного збиральництва дарів природи та полювання, їх корисні результати також необхідно вважати цінними, адже на них було витрачено людську пошукову працю. Крім того, відповідної людської діяльності потребувало також виготовлення засобів збиральницької та мисливської праці. Отже, результати первісного типу людського господарства, що привласнювало природні блага, були обмежені витратами часу праці. Тому, навіть попри відсутність у ті прадавні історичні часи грошового еквіваленту виміру цих витрат, вони мали цінність. Звісно, ніхто не буде згоден задарма без надання зустрічної послуги віддати те, що здобув – своєю працею, нехай навіть не відтворювальною, а такою, що необхідна для прийняття дарів щедрої природи.

Аби витрачати енергію людина повинна її відновлювати, тобто харчуватися. А цей процес в умовах товарно-грошового обігу має своїм ціннісним виміром ціну продовольчого споживчого кошика. Тому фізіологічні процеси особистого споживання таких тимчасово відносно необмежених природних благ, як повітря і сонячне світло, зрештою є платними не тільки з точки зору енергетичного виміру української школи фізичної економії, але і з точки зору традиційного грошового виміру ринкової економіки. Хоча така їх традиційна ринкова платність вимірюється ціною продуктів харчування лише опосередковано.

Отже, процесу особистого споживання матеріальних природних ресурсів, як способу підтримки біологічної форми людського життя, властива ціннісна визначеність, оскільки забезпечення цьо-

го процесу потребує фізіологічних зусиль. Констатація глобальної цивілізаційної цінності людського життя з такої, навіть суто біологічної точки зору, як то енергетично збалансованого процесу споживання, є очевидною і виправданою з точки зору філософії гуманізму.

Висновки. Підводячи загальні підсумки критики маржиналіського трактування корисності та цінності благ з позицій методології української школи фізичної економії слід зазначити, що ця критика обґрунтована наступними об'єктивними обставинами:

- тенденцією відносного звуження обсягу пропозиції природних благ у довгостроковому періоді;
- необхідністю здійснення видобувної господарської діяльності як передумови для подальшого виробничого споживання природних благ та відповідною потребою врахування ролі базових галузей як матеріальної основи господарства;
- притаманністю процесу особистого споживання природних благ фізичних витрат, тобто витрат енергії.

В умовах реалізації політики економічного зростання, яке не обмежується додатковим залученням резервів винятково інтенсивних ресурсів, а також супроводжується розширенням господарського освоєння природних ресурсів, поняття абсолютної і відносної рідкісності природних благ перебувають у стані динамічної рівноваги. Вони не набувають сталості протягом довго- та навіть середньотривалого періоду. Тому не можна оперувати усталеними маржиналістськими поняттями корисності та цінності як категоріями універсальної економіки, що пояснюють загальні економічні закономірності. Більше того, навіть безкоштовні у своїй пропозиції тимчасово відносно необмежені природні блага мають не абсолютну, а умовну доступність для процесу споживання. Цією умовою, згідно методології української школи фізичної економії, є здійснення енергетичних витрат виробничого та особистого споживання.

Життя є енергетичним рухом матерії. Оскільки, за законами фізики, руху не існує без тертя, то аби відбувся акт відтворення чи то економічного чи то природного процесу, неодмінно потрібно здійснити певну втрату (витрату) частки енергії. Цінність енергетичних витрат під час як економічних так і природних процесів дає підставу твердити, що навіть відносно необмежені природні блага мають не лише абсолютну, але й відносну корисність, тобто наділені цінністю.

Сучасна неокласична економічна теорія «ставиться до розвитку господарської діяльності як до вічного двигуна, що не залежить від ресурсів природного довкілля та умов відтворення природного капіталу <...> Якщо економіка буде далі ігнорувати біофізичні обмеження, що закладені в теорії фізичної економії, яка запропонована українськими вченими та впливає з законів існування Всесвіту, то вона продовжуватиме бути життєруйнуючою за своєю суттю...» [6, с.186]. Отже, у природі, як і в економіці, не існує корисностей поза цінностями. Таким є наш загальний висновок щодо дефініції категорій корисності та цінності стосовно природних та економічних благ з позицій енергетичної концепції української школи фізичної економії. Нехтування теоріями маржиналізму та неокласики ролі цінності природного капіталу в економічному розвитку заперечує позитивізм останнього та принцип продуктивності економічної діяльності як такий.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Наостанок зауважимо, що в економіці має місце такий парадокс, коли цінність економічного блага існує поза існуванням корисності його як блага природного. Неприродні потреби, культивовані психологією суспільства масового споживання на догодження інтересам бізнесу, є проявом різкої суперечності як між сутністю, так і між змістом категорій продукт та товар. Ця проблематика становить перспективу наукового дослідження, спрямованого на обґрунтування механізму єдності морального та раціонального аспектів господарського буття на підставах української школи фізичної економії.

1. Бем-Баверк Е. Основы теории ценности хозяйственных благ / Е. Бем-Баверк. – М. : Директмедиа Паблшинг, 2008. – 196 с.
2. Веклич О. Фінансові інструменти вилучення екологічної ренти / О. Веклич // Економіка України. – К., 2008. – Вип. 9. – С. 27–37.
3. Воробйова Л.В. Українська школа фізичної економії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Л.В. Воробйова. – К. : КНЕУ, 2006. – 16 с.
4. Глухова В.І. Екологічний фонд як джерело державного фінансового забезпечення охорони природи / В.І. Глухова // Економічний простір. – Збірник наук. праць ПДАБА. – Дніпропетровськ, 2009. – Вип. 22/2. – С. 251–257.
5. Гринів Л.С. Економічна теорія природного капіталу: проблеми та перспективи / Л.С. Гринів // Економічна серія. – Вісник ЛНУ. – Львів, 2005. – Вип. 32. – С. 18–24.

6. Гринів Л.С. Розвиток фізичної економії: нові проблеми та моделі / Л.С. Гринів // Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України. – Збірник наук. праць. – КНЕУ. – К., 2009. – С. 178–187.
7. Довбенко М.В. Видатні незнайомці (наукові ідеї, здобутки та життя економістів – лауреатів Нобелівської премії) / М.В. Довбенко. – К. : Знання, 2000. – 320 с.
8. Історія економічних учень : підручник / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник, О.В. Ткаченко та ін. ; за ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 1999. – 564 с.
9. Історія економічних учень : підручник / Базилевич В.Д., Леоненко П.М., Гражевська Н.І, Гайдай Т.В. та ін. ; за ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. : у 2 ч. – Ч. 2. – К. : Знання, 2005. – 567 с.
10. Кенэ Ф. Физиократия / Ф. Кенэ // 25 ключевых книг по экономике. – Т. 4. – Челябинск : Урал ЛТД, 1996. – 559 с.
11. Корнійчук Л.Я. Подолинский С.А. Вибрані твори / Л.Я. Корнійчук. – К. : КНЕУ, 2000. – 328 с.
12. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл // Собрание сочинений в 3 т. ; пер. с англ. – Т. 2. – М. : Прогресс, 1993. – 309 с.
13. Негреба О.М. Застосування мікроекономічної теорії при визначенні ціни екологічних благ / О.М. Негреба // Проблеми формування нової економіки XXI століття (17.11 – 19.11.2008) : Тези І міжнар. наук-практ. конф. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2008. – Т. 8. – С. 38–40.
14. Руденко М. Енергія прогресу / М. Руденко. – К. : Молодь, 1998. – 527 с.

Транслітерований список джерел

1. Bem-Baverk E. Osnovy teorii tsennosti khozyaistvennykh blag / E. Bem-Baverk. – M. : Direktmedia Publishing, 2008. – 196 s. [in Russian]
2. Veklych O. Finansovi instrumenty vyluchennia ekologichnoi renty / O. Veklych // Ekonomika Ukrainy. – K., 2008. – Vyp. 9. – S. 27–37 [in Ukrainian]
3. Vorobiova L.V. Ukrainska shkola fizychnoi ekonomii : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk / L.V. Vorobiova. – K. : KNEU, 2006. – 16 s. [in Ukrainian]
4. Gluhova V.I. Ekologichniy fond iak dzherelo derzhavnogo finansovogo zabezpechennia ohorony pryrody / V.I. Gluhova // Ekonomichniy prostir. – Zbirnyk nauk. pra' PDABA. – Dnipropetrovsk, 2009. – Vyp. 22/2. – S. 251–257 [in Ukrainian]

5. Gryniv L.S. Ekonomichna teoriia pryrodnogo kapitalu: problemy ta perspektyvy / L.S. Gryniv // Ekonomichna seriia. – Visnyk LNU. – Lviv, 2005. – Vyp. 32. – S. 18–24 [in Ukrainian]
6. Gryniv L.S. Rozvytok fizychnoi ekonomii: novi problemy ta modeli / L.S. Gryniv // Fizychna ekonomii: metodologiiia doslidzhennia ta globalna misiia Ukrainy. – Zbirnyk nauk. prac. – KNEU. – K., 2009. – S. 178–187 [in Ukrainian]
7. Dovbenko M.V. Vydatni neznaiomci (naukovi idei, zdobutky ta zhyttia ekonomistiv – laureativ Nobelivskoi premii) / M.V. Dovbenko. – K. : Znannia, 2000. – 320 s. [in Ukrainian]
8. Istoriia ekonomichnyh uchen : pidruchnyk / L.Ja. Korniiichuk, N.O. Tatarenko, A.M. Poruchnyk, O.V. Tkachenko ta in. ; za red. L.Ja. Korniiichuk, N.O. Tatarenko. – K. : KNEU, 1999. – 564 s. [in Ukrainian]
9. Istoriia ekonomichnyh uchen : pidruchnyk / Bazylevych V.D., Leonenko P.M., Grazhevska N.I., Gaidai T.V. ta in. ; za red. V.D. Bazylevycha. – 2-ge vyd., vypr. : u 2 ch. – Ch. 2. – K. : Znannia, 2005. – 567 s. [in Ukrainian]
10. Kene F. Fiziokratiya / F. Kene // 25 klyuchevykh knig po ekonomike. – T. 4. – Chelyabinsk : Ural LTD, 1996. – 559 s. [in Russian]
11. Korniiichuk L.Ja. Podolynskyi S.A. Vybrani tvory / L.Ja. Korniiichuk. – K. : KNEU, 2000. – 328 s. [in Ukrainian]
12. Marshall A. Printsipy ekonomicheskoi nauki / A. Marshall // Sobranie sochinenii v 3 t. ; per. s angl. – T. 2. – M. : Progress, 1993. – 309 s. [in Russian]
13. Negreba O.M. Zastosuvannia mikroekonomichnoi teorii pry vyznachenni ciny ekologichnyh blag / O.M. Negreba // Problemy formuvannia novoi ekonomiky XXI stolittia (17.11 – 19.11.2008) : Tezy I mizhnar. nauk-prakt. konf. – Dnipropetrovsk : PDABA, 2008. – T. 8. – S. 38–40 [in Ukrainian]
14. Rudenko M. Energiia progresu / M. Rudenko. – K. : Molod, 1998. – 527 s. [in Ukrainian]

Одержано 10.09.2015 р.